

Таким образом, прилагательные цветоименования, обозначающие признаки конкретных предметов и принадлежащие к базисному уровню понятийной абстракции, являются многозначными, что свидетельствует о достаточной активности цветовой лексики.

Все это дает основания заключить, что интерес к цвету вовсе не случаен. Анализ цветowych этноэйдом — ключ к познанию психологии народа, к пониманию его менталитета, в том числе национальной картины мира. Овладение ими позволит глубже проникать в смысл текста, и, прежде всего, поэтического. Знание этноэйдом сокращает дистанцию между коммуникантами, активно содействуя преодолению "культурологического дальтонизма".

Список использованной литературы:

- 1 Фарино Е. Введение в литературоведение. СПб. 2004. – 383 с. -книга
- 2 Москович В.А. Семантическое поле цветообозначений: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. - М.: 1965. - 18 с.
- 3 Berlin V., Ray P. Basic colour terms: their universality and evolution, L.A.: University of California Press, 1969. - 135p.
- 4 Вежбицкая М.А. Обозначения цвета и универсалии зрительного восприятия// Язык - Культура - Познание — М.: Русские словари, 1997. — с. 231-291
- 5 Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки. - М.: Наука, 1995. - 228с.
- 6 Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии, М.: Универс., 1993.-654 с.
- 7 Сорокин Ю.А. Метод установления лакун как один из способов выявления специфики культур // Национально-культурная специфика речевого поведения. М.: Наука, 1977.
- 8 Dictionary of Symbolism - электронная версия: www.onelook.com

References:

1. Farino E. Vvedenie v literaturovedenie. SPb. 2004. – 383 s. -kniga
2. Moskvich V.A. Semanticheskoe pole svetooboznachenii: Avtoref. dis. ... kand. filol. nauk. - М.: 1965. - 18 s.
3. Berlin V., Ray P. Basic colour terms: their universality and evolution, L.A.: University of California Press, 1969. - 135p.
4. Vejbiskaia M.A. Oboznachenia sveta i universalii zritel'nogo vospriatia// Iazyk - Kultúra - Poznanie — М.: Ruskie slovari, 1997. — s. 231-291
5. Völf E.M. Funktsionalnaia semantika osenki. - М.: Nauka, 1995. - 228s.
6. Sepir E. Izbrannye trudy po iazykoznanii i kulturologii, М.: Univers., 1993.-654 s.
7. Sorokin Ju.A. Metod ustanovleniia lakun kak odin iz sposobov vyivleniia spesifiki kultúr // Nasionälno-külturnaia spesifika rechevogo povedeniia. М.: Nauka, 1977.
8. Dictionary of Symbolism - elektronnaia versia: www.onelook.com

МРНТИ 811.512.122

<https://doi.org/10.51889/2020-2.1728-7804.28>

Садуақас Н.,¹ Кушкымбаева А.,² Милов М.³

^{1,2} Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті,

³ С.Бәйішев атындағы Ақтөбе университеті,
Ақтөбе, Қазақстан

ҚАЗАҚ ТІЛТАНУ ПАРАДИГМАСЫНДАҒЫ Қ. ЖҰБАНОВ ЕҢБЕКТЕРІ

Аңдатпа

Мақалада профессор Қ.Жұбановтың қазақ тілінің алғашқы шешуін күткен мәселелерін, қазақ әліпбиі мен жазу емлесін түзеу, қазақ жазуын латын әліпбиіне көшіру, қазақ терминологиясын қалыптастыру, қазақ тілінің алғашқы ғылыми оқулықтарын жазу сияқты т.б. ғылыми жұмыстарға белсене араласқаны сөз болады. Ғалымның еңбектерімен танысу барысында оның қазақ тілін ғылыми тұрғыда жан-жақты зерттеуге назар аударғанын байқауға болады. Ол қазақ тілінің табиғи заңдылықтарын таныту үшін қазақ тіліндегі әр сөздің фонетика, лексика-грамматикалық ерекшеліктерін, тарихи даму заңдылықтарын терең талдап көрсете білгені туралы айтылады.

Тілтаным мәселесі жөніндегі көзқарастарын терең тану үшін ғалымның “Қазақ тілінің ғылыми курсы жөнінен лекциялар” еңбегі, “Қазақ тілінің грамматикасы” оқулығы, “Қазақ тілінің програмы” бағдарламасы, “Жаңа грамматиканың жаңалықтары”, “Қазақ тілінің емлесі мен грамматикасының кейбір мәселелері (Жанғазыға хат)”, “Из истории порядка слов в казахском предложении”, “Заметки о вспомогательных и сложных глаголах”, “Образование сложных слов в казахском языке”, “О формах сочетания слов в казахском языке”, “Служебные слова”, “О построении речи на казахском языке”, т.б. ғылыми еңбектеріне талдау жасалады.

Түйін сөздер: парадигма, әдеби тілдік, лексика-стильдік, терминдік қолданыстары, салыстырмалы-салғастырмалы ерекшеліктер, фонема теориясы

Saduakas N.,¹ Kushkimbayeva A.,² Mirov M.³

*^{1,2} K.Zhubanov Aktobe Regional State University,
Aktobe, Kazakhstan*

*³ Aktobe University named after S. Baishev,
Aktobe, Kazakhstan*

THE WORKS BY K. ZHUBANOV IN THE KAZAKH LANGUAGE PARADIGM

Abstract

The article analyzes the scientific contribution of Professor K. Zhubanov to the formation and development of the Kazakh language: the conversion of the Kazakh alphabet and spelling rules, the transition of the Kazakh alphabet to Latin, the formation of Kazakh terminology, the compilation of the first Kazakh scientific textbooks, etc. Various aspects of the Kazakh language were considered by the scientist from a scientific point of view. In order to identify and reflect the natural laws of the Kazakh language, K. Zhubanov conducted an in-depth analysis of the grammatical, phonetic and lexical features of Kazakh words, as well as the laws of their historical development. In this article, various scientific works of the Professor, devoted to the issues of Kazakh linguistics, have been studied in detail: "Lecture courses on the Kazakh language", "Textbook on the Kazakh language grammar", "Kazakh language program", "New grammar", "Spelling and grammar rules of the Kazakh language" (Letter to Zhangazy), "From the history of the Slavic language in the Kazakh language", "Booklet on a book and a folded book", "Formation of the Kazakh book language", "The form of the booklet in the Kazakh language".

Keywords: paradigm, literary language, lexical style, term usage, comparative features, theory of phonemes

Садуақас Н.,¹ Кушкимбаева А.,² Милов М.³

*^{1,2} Актюбинский региональный государственный университет им.К.Жубанова,
Актюбе, Казахстан*

*³ Актюбинский университет имени С. Баишева,
Актюбе, Казахстан*

ТРУДЫ К.ЖУБАНОВА В ПАРАДИГМЕ КАЗАХСКОГО ЯЗЫКА

Аннотация

В статье анализируется научный вклад профессора К.Жубанова в становление и развитие казахского языка: преобразование казахского алфавита и правил орфографии, переход казахского алфавита на латинский, формирование казахской терминологии, составление первых научных учебников на казахском языке и т.д. Различные аспекты казахского языка рассматриваются ученым с научной точки зрения. С целью выявления и отражения естественных закономерностей казахского языка К.Жубанов провел глубокий анализ грамматических, фонетических и лексических особенностей казахских слов, а также законов их исторического развития. В данной статье подробно изучены различные научные труды ученого, посвященные вопросам казахского языкознания: "Лекции по научному курсу казахского языка", "Учебник по грамматике казахского языка", "Программа казахского языка", "Новая грамматика", "Вопросы орфографии и грамматики казахского языка" (Письмо к Жангазы), "Из истории славянского языка в казахском языке", "Буклет по книге и

сложеной книге”, “Формирование книжного языка в казахском языке”, “О форме буклета в казахском языке”.

Ключевые слова: парадигма, литературный язык, лексический стиль, использование термина, сравнительные признаки, теория фонем

Кіріспе. Парадигма – қандай да бір саланың даму сатысын, оның ғылыми пайымдауларының өзіндік ерекшеліктерін, зерттелу бағыттарын, т.б. зерттеу әдістемесінің өзіндік сипатын анықтайтын қазіргі таңдағы ғылым методологиясындағы негізгі ұғымдардың бірі. Парадигма ұғымының анықтамасы, құрылымы, дүниені ғылыми тұрғыда қабылдаудың танымдық бейнесі, ғылыми мәселелер мен оны зерттеудің қойылуы мен қалыптасуының моделі, т.б. туралы О.С.Ахманова, Э.Д. Сүлейменова сияқты т.б. ғалымдардың редакциялық басқаруымен шығарылған сөздіктерінде түсініктемелер берілген [1.264]. “Парадигма” атауының анықтамасы әлі толық нақтыланбағанымен де, қазіргі кезде ол көптеген ғылым саласында белсенді қолданылады. Парадигма (paradigma) – “үлгі” деген мағынаны беретін грек сөзі. Парадигма атауы тіл білімінде бір-бірінен ерекшелігі мен өзара ортақ белгілері бар тілдік бірліктер тобының үлгісі және оның морфологиялық, синтаксистік, лексикалық және сөзжасамдық парадигмасы болып жіктелетін жүйесі деген т.б. бірнеше мағынада қолданылады. Парадигма ұғымы тілдің барлық деңгейлеріне қатысты зерттелуіне байланысты қазіргі тіл білімінде фонетикалық, лексикалық, сөзжасамдық, морфологиялық, синтаксистік парадигмалар қалыптасты деуге болады. “Қазақ тіл біліміндегі когнитивтік парадигма” атты зерттеуінде ғалым Э.Н.Оразалиева қазақ тіліндегі танымдық бағытты сипаттау барысында тілтану парадигмасының алғашқы даму кезеңінде А.Байтұрсынұлы, Қ.Жұбанов, С.Аманжолов және т.б. ғалымдардың еңбектерін атап көрсетеді [2.17]. Қазақ тіл білімінің қалыптасуының бастауында, яғни өткен ғасырдың бас кезеңінде, қазақ тілінің әртүрлі өзекті мәселелері жөнінде ғылыми зерттеулер жүргізген профессор Қ.Жұбанов еді [3]. Ол қазақ тіл білімінің барлық саласына да барлау жасап, өз қолтаңбасын қалдырды.

Әдістеме. Қ.Жұбановтың қазақ тілтану жүйесін қалыптастырудағы ғылыми еңбектері теориялық тереңдігі, әлемдік тіл білімі деректерімен тығыз байланысы, жан-жақты талдауына негізделген өзіндік тұжырымдарымен ерекшеленеді. “Қазақ тіл біліміндегі таным теориясының ғылыми-әдістемелік негіздері А.Байтұрсынұлы, Қ.Жұбанов, С.Аманжоловтың ғылыми мұрасы – танымдық көзқарастары мен пікірлері қазіргі қазақ тіл білімінің көкейкесті мәселелерімен байланысты жаңа еңбектерге методологиялық негіз болатын дүние”, - деп ғалым М.А.Иманқұлова да өз зерттеуінде Қ.Жұбановтың ғылыми еңбектерінің құндылығын айтады [4.5].

Профессор Қ.Жұбанов қазақ тілінің алғашқы шешуін күткен мәселелерін, қазақ әліпбиі мен жазу емлесін түзеу, қазақ жазуын латын әліпбиіне көшіру, қазақ терминологиясын қалыптастыру, қазақ тілінің алғашқы ғылыми оқулықтарын жазу сияқты т.б. ғылыми жұмыстарға белсене араласқан еді. Сондықтан Қ.Жұбановтың қазақ тілтану парадигмасындағы еңбектерін қазіргі ғылым жетістіктерімен байланыстыра зерттеу ісін одан әрі жүйелі түрде жалғастыра түсу ғылыми өзекті мәселелердің бірі болып отыр. Ғалымның еңбектерімен танысу барысында оның қазақ тілін ғылыми тұрғыда жан-жақты зерттеуге назар аударғанын байқаймыз. Демек Қ.Жұбановтың қазақ тілтану парадигмасында қазақ тілінің табиғи заңдылықтарын таныту мақсатында оның фонетика, лексика-грамматика, тілдің тарихи даму заңдылықтарын зерттеу барысында айтқан ойлары мен ғылыми тұжырымдарын талдап көрсетпекпіз.

Қ.Жұбанов өз зерттеулерінде тілтану мәселесі деп арнайы атап көрсетпесе де, оның жазған еңбектерінің өн бойынан тілдің ерекшелігі, сөз мағынасы, тұлғалық жағы, шығу тарихы, айтылым-жазылым реті, әдеби тілдік, лексика-стильдік, терминдік қолданыстары, өзге тілмен салыстырмалы-салғастырмалы ерекшеліктері туралы т.б. тілтанымдық қатарлары жан-жақты қарастырылғанын байқауға болады. Тілтаным мәселесі жөніндегі көзқарастарын терең тану үшін ғалымның “Қазақ тілінің ғылыми курсы жөнінен лекциялар” еңбегі, “Қазақ тілінің грамматикасы” оқулығы, “Қазақ тілінің програмы” бағдарламасы, “Жаңа грамматиканың жаңалықтары”, “Қазақ тілінің емлесі мен грамматикасының кейбір мәселелері (Жанғазыға хат)”, “Из истории порядка слов в казахском предложении”, “Заметки о вспомогательных и сложных глаголах”, “Образование сложных слов в казахском языке”, “О формах сочетания слов в казахском языке”, “Служебные слова”, “О построении речи на казахском языке”, т.б. ғылыми еңбектеріне талдау жасаған жөн. Сонымен бірге Қ.Жұбановтың “Абай - қазақ әдебиетінің классигі”, “Мұра-хаттар. Түркі әдебиеттері тілінің танымы”, “Қазақ музыкасында күй жанрының пайда болуы жайлы” деген еңбектерінде де әдеби көркем

шығармаларды зерттеудегі сөзтанымдық ізденістері мен әр сөздің астарына үніле білген ғылыми шеберлігіне тәнті боламыз.

Нәтижелер. Қазіргі жалпы тіл білімі оқулықтары мен бағдарламаларында тіл қызметі, сөз қызметі, сөйлем қызметі деген мәселелер арнайы қозғала бермейді. Ал профессор Қ.Жұбанов бұл жайларды әдейі әлеуметтік-лингвистикалық тұрғыдан сөз еткен. Ол: “Тіл адамдар арасында, ол – адамның өз ойын жеткізу, сөйлесу құралы”, - дейді [3.126]. Ғалым тілдің атқаратын қызметін бұдан басқаша да баян еткен. Қ.Жұбанов арнайы сөз еткен (өзі қойған) тақырып – “Сөз өзгешелігі мен сөз қызметі”. “Тілдің өзіндік өзгешелігі - затқа ат қою, ол аттарды бір-бірінен айыру” дейді. Ғалым: “Тіл элементі атау қызметін өтесе, сөз болғаны; егер хабар беру қызметін өтесе, сөйлем болғаны. Бұл келтірілген екі түрлі өзгеше қасиет барлық сөздерге де тән, өйткені олар әрі номинативтік, әрі коммуникациялық қызмет атқарады. Сөздің бір басында екі функция (қызмет) болады: бірінші - хабар беру қызметі, коммуникация функциясы; екінші - таңбалау қызметі, норматив функция не сигнификация” [3.99]. “Сөз хабарласу үшін керек, егер осы керекке жарамаса, ол – сөз емес”, - дейді [3.99], Сөйлеу хабарласқанда, әр нәрсенің аттарын (номинативтерді) құрап, хабар беріледі. Осылайша номинативтерден құралмай жасалған хабар жоқ. Ат болмаса сөз де болмайды [3.99]. Қ.Жұбанов “Әр сөз – өз алдына жеке ұғым (представление)” [3.107]. Ол “... сөз дегеніміз – заттың (құбылыстың) аты + байланысу құралы. Сөз заттың атын ғана емес, басқа нәрсе мен құбылыстарға қандай қатынасы барлығын қоса білдіретін сілтеулер; сөз жалаң ұғым емес, күрделі ұғым. Сілтеу амалы мен сөздің басқаларға қарым-қатынастары тіл-тілде түрліше болуы мүмкін”, - дейді [3.107]. Сонымен қатар ғалым сөз бен ойдың сәйкес келмейтін реттері (ақылсыз адамды “осы кісі ақылды!” деу), үндемей сөйлеу тәсілі де болатынын ұқтырады [3.98].

Талқылау. Қ.Жұбанов еңбектеріндегі фонетика мәселелері. Қ.Жұбанов өзінің “Қазақ тілі грамматикасы” атты оқулығында фонема заңдылығына ерекше көңіл бөлген, бірақ “фонема” деп айтпай, оның орнына “сапалы дыбыс” терминін қолданады. Ол дыбыс пен фонема туралы көзқарасын былай жеткізеді: “Сондай-ақ, *қайыр-хайыр* дегендегі “қ” мен “н” екі дыбыс болғанмен бір фонема. *Файзолла* мен *Пайзолла* да солай, “н” мен “ф” бір сөзді екінші сөзден айыру үшін тұрмағандықтан оларды дербес фонема демейміз” [3.50]. Ғалымның бұл пікірлері фонема, фонология заңдылықтарын терең меңгергендігін және сөзден сөзді ажыратуда фонема мен дыбыстың өзара ерекшелігін біліп, фонеманың мәні зор екендігіне назар аудартады. Сондықтан Қ.Жұбановтың фонологиялық танымдары қазіргі зерттеушілер ойларымен ұштасып жатқанын көреміз [5.51]. Қ.Жұбанов “Бір сөзді екінші сөзден айырғанда, екеуінің дыбысталуында бір айырмашылық болғаннан айырамыз”, - деп, сөз бен сөзді айыратын негізгі белгі ретінде дыбысталу және дыбысталуының мағынамен байланысын айтады [3.167]. Демек, фонема теориясы дыбыстарды мағына айқындау жағынан бір-біріне қарама-қарсы қоятынын ескерсек, Қ.Жұбанов “манда”, “таңда” деген сөздердің екі басқа сөз болуының негізгі белгісі дыбысталуында деп дұрыс айтқан. Ғалым бұл пікірі арқылы тек қазақ тілінің ғана емес, жалпы фонетика мәселелерін сөз еткен деп білеміз. Ол фонема заңдылықтарын қалай терең меңгерген болса, өз ойын да шебер жеткізе білгенін көреміз. “Бір сөз екінші сөзден өзге болу үшін біреуінің бір-ақ бөлшегінің өзгеше дыбысталуы жеткілікті, түгелімен өзгеше дыбысталуы шарт емес”, - дейді де, “таңда”, “манда” сөздеріндегі “м”, “т” дыбыстарынан басқа дыбыстары бірдей, яғни бұл екі сөздің ішіндегі бөлшектерінің көбі бірдей дыбысталатындығынан ұйқасып тұрғандығын айтады [3,167]. Қ.Жұбанов “Бір ғана дыбысы басқа болса да, бір ғана дыбысы артық я кем болса да, немесе, бір дыбысы да басқа, я артық-кем болмай-ақ, дыбыстарының тек тізілу тәртібі басқа болса да, сөздер бірінен-бірі басқа болады”, - дейді де, оған “зат-сат”, “ат-сат”, “сат-тас” деген сөздердегі дыбыстардың саны мен орналасуындағы ерекшеліктерді бір-бірімен салыстыра отырып, мағынаға әсері туралы баяндайды [3.182]. Қандай сөз болса да бірнеше фонемадан құралады. Сөздегі фонема саны да түрліше болады. Демек, тіл дыбыстарын лингвистикалық аспекті тұрғысынан қарағанда, сөзден сөздің өзгеше болуы үшін оның құрамындағы барлық дыбыстың сапасы өзгеше болуы шарт емес, тек бір дыбысының сапасы өзгеше болуы, немесе бір сөз бен екіншісінің құрамындағы дыбыс саны, дыбыстардың тіркесу тәртібі өзгеше болуы жеткілікті екендігін айтып, яғни тілтаным мәселесінде тіл дыбыстарының табиғатын тани білуде фонология заңдылықтарына сүйенген [5.54]. Фонетикадағы сөзтаным мәселесінде буын теориясы ең күрделі мәселелердің бірі болып табылады. Қазақ тілінде буынның маңызы ерекше. Қазақ тіл білімі тарихында буын типологиясы туралы алғашқыларың бірі болып пікір айтып, зерттеу жүргізген Қ.Жұбанов болып табылады. “Сөзді бөліп-бөліп айту керек болғанда үйірі-үйіріменен бөлсе, дыбыстары өзгермейді. Үйірін бұзып бөлсе, омыртқаны буынсыз жерден бөлгендегідей болып, сөздің дыбыстарының бірі үзіліп, біріне артық

дыбыс қосылып, қалпы бұзылады”, - дейді Қ.Жұбанов [3.106]. Ғалым сөздерді бір бірінен ажырата білуде “ор-өр, сыз-сіз” сөздерін мысалға келтіріп, бұл сөздердегі дыбыстары өзара бірдей екендігін, олардың жуан-жіңішке түрлері лингвистикалық қызмет атқаратынын айтып, тілтаным мәселесін фонология тұрғысынан түсіндіре білгенін байқаймыз [5.115].

Қ.Жұбанов еңбектеріндегі лексикология мәселелері. Қ.Жұбанов тілтанудың лексикология мәселесі жөніндегі талдауларында: “Семасиология – сөздердің мағынасы жайындағы ілім. Семасиология мен лексика бір зат, бірақ ілім ол екеуін бір-бірінен айырып қарайды; лексика – сөздің денесі болса, семасиология – мағынасы. Грамматика даяр нәрсені қарамайды, ал лексика – даяр материал. Лексика “етік”, “етікші” сөздерінің қалай жасалғанын қарамайды. Сондықтан ол грамматикаға да кірмейді, тек даяр материалды ғана қарайды”, – дейді [3.80].

Қ.Жұбанов “сөз мағынасын негізгі мағына, грамматикалық мағына деп бөледі. Сөздің атау ретіндегі мағынасын негіздік мағына дейміз. Мысалы, “бас” (голова) деген сөзді алсақ, оның зат есімдік, жекелік, атаулық (септеусіз мағынасында), тәуелсіздік, болымдылық мағыналары бар. Осындағы соңғы мағыналарды грамматикалық мағына дейміз”,- деген анықтама берген [3.106]. Бұндағы “негіздік мағына” сөздің лексикалық мағынасы болып табылады. Сөзде лексикалық мағына біреу болады. Ол – сөздің түбір тұлғасы арқылы көрінеді. Грамматикалық мағына бір сөзде біреу болуы да, бірнешеу болуы да мүмкін.

Қ. Жұбанов “Атты неге қоямыз?” деген сұрақ береді де, өз сұрағына өзі “Оны заттардың өздері жоқ жерде сөз қылу үшін қоямыз”, - деп жауап бере отырып, “нәрсенің, сипаттың бәрі түгел қасымызда болса, онда сөзді шығын қылмай-ақ ымдап өте шығар едік, сонымен де бірталай хабар берер едік”, - дейді. Бұдан әрі “...тілде заттың ұғымы бар, мәні (сущность) жоқ” деген тұжырым жасайды [2.100]. “Құбылыс көп және олар әр түрлі; бір халық оның, бір заттың бір сипатын біліп, екінші жағын білмейді; мұның үстіне біреуін көп, екіншісін аз біледі. Содан келіп атауда түрлілік, көптік туады”,-деп, атаудың әртүрлі болып келетініне назар аударған[3.96]. Ғалымның “Зат пен құбылысқа тағылатын аттардың қалай пайда болуы мен олардың мағыналарының өршуі” жөніндегі пайымдауларында әлем тілдері семантикасына ортақ қасиеттер де сипатталады [3.93]. “Сөйлеу дегеніміз — белгілі бір заттың, істің сыйпаттың аттарын белгілі тәртіппен тізіп, бірімен-бірін байланыстырып барып, солар арқылы хабар беру”,- деген тұжырымы да қазіргі ғылыми ұстанымдармен бірдей айтылған [3.109].

Қ.Жұбанов өзінің тілтанымдық, сөзтанымдық көзқарасын “лексиканың міндеті сөздерді мағына жағынан бір-бірінен айыру болып табылады”,-деп түсіндіре келіп, “Кітап, қалам, оқы, сөйле деген сөздердің әрқайсысы бір-бір лексика (бірыңғай етістіктер лексика) ретінде бір-біріне жақын да емес, қашық та емес. Алайда олар өз ішінен айыруға жараса, лексикон болады, есімдер де солай. Мысалы: “масақ” пен “басақ” бір түбірден өрбіген сөздер. Бірақ екеуі екі лексикон. Себебі олардың мағынасында айырмашылық бар”, Бір түбірден жасалғанымен мәнісі екі басқа болса, дербес сөз болады”,- деген еді[3.116].

Қ.Жұбановтың “Төңкеріс және қазақтың ұлт тілі” атты мақаласында өрілетін сөз саптаулары мен өзіндік ерекшеліктерін саралай отырып, төмендегідей стильдік қолданыстарын, өзіндік сөз қолданысындағы сөз тіркестерін көреміз: Жебір тап – қанаушы тап, қонсы қону – шендесу, қатар түзеу, қазанның күйесінше жұғу - мәдени ауыс-түйістердің сипаты, арқандала бастау – басыбайлылыққа көшу, мәдениет бірлігін сөгу – рухани ыдырау, үйітіп жеу – басып алу, тоғыта бастау – варваризмге жол беру, т.б. [6.148]. Бұл келтірілген мысалдардан көретініміз – профессор Қ.Жұбанов қазақтың халықтық тіліндегі небір шұрайлы қолданыстарға әлеуметтік – саяси астар беріп, оларды ғылыми- публицистикалық айналымға енгізген. Демек, сөзтаным мәселесінде сөздің тура және бұрма мағынадағы қолданыстарын, стильдік ерекшеліктерін де қарастыруға тиіспіз.

Тілдің лексикалық қорының өзегін құрайтын, бойында сан ғасырлық тарихи даму жолын сақтап қалған қазақ тіліндегі бір буынды ежелгі сөздердің мағынасын табу, өлі түбірлерді “сөйлету” мәселелерінің бастауында Қ.Жұбановтың зерттеулері тұрған болса, оның сөз мағынасы, лексикология саласына да көп үлес қосқанын танытады. Ғалым қазақ тіліндегі түбірлердің ғасырлар бойы өзгеру, бір қалыптан екінші қалыпқа көшу эволюциясын өзге жүйедегі тілдердің деректерімен салыстырып, соның нәтижесінде дыбыстық сәйкестіктердің этимологиясын, үнемдеу заңдылығының тілдегі көрінісін, флексия құбылысының қалдықтарын анықтайды. Мысалы, С.Аманжоловтың “Қазақ тіліндегі флективтілік элементтері” деген мақаласына орай профессор Қ.Жұбанов “ұят” және “ұял” сөздеріндегі “л” және “т” формаларының флективті формаларға тек сырттай ғана ұқсас, ал табиғаты

агглютинативті деп дәлелдегені белгілі [3.84]. Тілдің даму заңдылықтары мен тілдік өзгерістерге әсер ететін ішкі, сыртқы себептер мен себепкерлер болатынын ғалым дұрыс пайымдайды.

Қазақ сөздерінің түбірлері біздің қазіргі даму кезеңімізге семантикалық жағынан да, морфологиялық және фонетикалық жағынан да едәуір өзгерістерге ұшырап жеткен. Сондай-ақ түбірдің фонетикалық сыртқы пішіні ғана өзгеріп қоймаған, құрылымдық түрлерінің ерекше арақатынасы арқылы жаңа типті түбірлер пайда болып, ескілері жойылып кеткен. Мұның өзі олардың құрамдарының алуан түрлі болып, семантикалық мағыналарының кеңеюіне және сөзжасамның тың морфологиялық тәсілдермен баюына әкеліп соққан. Өлі түбірдің алғашқы құрамы жөніндегі түркітанушылардың көзқарастары екі айырады. Белгілі ғалым Ж.О.Тектіғұлдың айтуынша: “өлі түбірлердің алғашқы (ДзДы||ДыДз) нұсқаларын қалпына келтіру үшін тілге палеонтологиялық барлау жасаудың қажеттілігі туралы Қ. Жұбанов теориясының маңызы өте зор. Ғалым осы палеонтологиялық әдіс негізінде сөздің ең түпкі түбірін тілдің тарихи дамуында жымдасып кеткен түрлі элементтерден аршып алуға болатынын көрсетеді. Оның үстіне бұл аталған әдістің тілшілер арасында талас тудырып жүрген: “ДзДы, ДыДз, ДзДыДз құрылымды түбірлердің қайсысы алғашқы, қайсысы туынды, әлде екеуі бір мезгілде қалыптасқан ба” деген сияқты сұрақтардың шешуін табуға да септігі тиері сөзсіз” [7.188].

Түйіндеп айтқанда, қазақ тілтану парадигмасында Қ.Жұбановтың қазақ тілінің лексикологиясы мәселелері жөніндегі ғылыми тұжырымдары кейінгі ғылым дамуымен сабақтастығын танытады. Қ.Жұбановтың ғылыми ізденістерінде қазіргі қазақ тілінің лексикологиясы саласындағы категориялардың барлығы қарастырылмаса да, осы саланың басты нысаны семасиология, ономасиология, арнаулы сөздер, кәсіби сөздер, кірме сөздер, көнерген сөздер, т.б. мәселелері жөнінде алғашқы ой-толғамдары берілді.

Қ.Жұбанов еңбектеріндегі морфология мәселелері. Қ.Жұбанов тілтану мәселесінде сөздің құрылым ерекшеліктеріне назар аударып, “Сөздің сыртқы көрінісін сөздің тұлғасы дейміз”, - деп анықтама беріп, “1.Түбір сөз, 2.Қосымшалы сөз, 3.Кіріккен сөз, 4.Қыйулы сөз, 5.Қосар сөз, 6.Қосалқы сөз” деп оларды сөз тұлғасының түріне қарай алтыға бөліп көрсетеді [3.163]. “Сөздің түп мағынасын беретін бөлшегін түп бөлшек, немесе қысқартып түбір дейміз”, - деген анықтама беріп, “Айдын көл-де шағала, Айдын көл-ді жағала”, - деген өлең жолындағы “көл-де, көл-ді” сөздерінің түп бөлшегі “көл” деп көрсеткен. “Екі сөзден құралып, бір нәрсенің атын көрсетіп, тұратын”, “әрқайсысы о баста екі сөз болғанмен, бүгінде бір сөз болып кеткен” сөздер айтылып, оны “жалғасушы кіріккен”, “қиюлы кіріккен” деп екі түрде қолданған. “Қосар сөздер” деп қазіргі қос сөздерді атаған екен. “Қосарынан айтылатын сөздерді қосар сөздер дейміз”, - деп “бала-шаға”, “үлкен-кіші”, “ұзын-қысқа”, “сатыр-сатыр”, “көзбе-көз”, “шай-пай”, “қап-қара”, “сап-сары” деген сөздерді мысалға келтірген. “Қайсыбір сөздер түбірше, онша жұмсала алмай, басқа бір түбір сөз, үстеулі сөз, жалғаулы сөздердің біріне қосалқы болып ғана жүре алады. Ондай сөздерге көбінесе жаңадан үстеу де, жалғау да жалғанбайды. Осындай сөздерді қосалқы сөздер дейміз”, - деп, “шейін”, “сайын”, “менен”, “да”, “тым”, “өте”, “ең” деген т.б сөздерді мысалға келтірген. Сөйтіп ғалым түбір сөз, қосымшалы сөз, кіріккен сөз, қыйулы сөз, қосар сөз, қосалқы сөз түрлерін атап, олардың өзара ажыратым белгілерін көрсетіп, барлығына мысалдар келтірген. Осы морфологиялық тұрпатына қарай сөзтаным мәселесінің сыртқы құрылымдарын көрсетіп бергенін білеміз.

Ғалым К.Қ.Садиrowаның көрсетуі бойынша, уақыттың тілдік категория ретіндегі сипаты қазақ тіл білімінде Қ.Жұбанов зерттеуінде көрініс тапқан [8.177]. Ғалымның уақыттың тілдегі көрінісін зерделеуін шақ категориясына қатысты тұжырымдарынан көреміз. Қазіргі қазақ тіліндегі шақ категориясының жіктемесінен Қ.Жұбанов жіктемесі ерекшеленеді. Ол ерекшелік ғалымның “етістіктің шағын түрлеуші айтып тұрса да жіктеліп, көмектелгенде бірқатар өзгеретіні және бір мезгілдің өзінде болатын істің түрлі өңін көрсететін бір нәрсе шағы болатыны” туралы айтқан ойынан көрінеді [3.388]. Демек, ғалым істің өңін айтушының іске қатынасына сай (өзінің куәлік, айғақ болуы не өзі басында болмағаны) ажыратады. Ғалым “етістіктің шағы мен өңін айырмай, бәрін шақ қатарында көрсетеміз” дей отырып, әр шақтың өңіне сай жіктемесін де көрсетеді: I. Өткен шақ (сөйлеп тұрған кезден бұрын болған іс). Бұл өңіне қарай төмендегідей жіктелген: 1. Айғақ өңді өткен шақ (істің болғанына айтушы куә айғақ бола сөйлейді): жазы-п-ты, оқы-мап-сың, біл-ме-п-піз. 2. Аулақ өңді (істің болғанын айта тұрып, өзі басы-қасында болмағанын қоса білдіреді): жаз-ған, оқы-ған соң, көр-ген-біз. 3. Мойындау өңді өткен шақ (істің болған-болмағанын мойындай сөйлейді): жаз-ған, оқы-ған соң, көр-ген-біз [3.387]. Осы мысалдарға қарай отырып, ғалым аулақ өңді өткен шақ пен мойындау өңді өткен шақты бір форманың, яғни есімшенің -ған/-ген формасының беретіндігін

көрсеткенін байқаймыз. Өткен шақтың бұл өндерін ажырату тек қарым-қатынас барысында, сөз жағдаятында не мәнмәтінде мүмкін болады екен.

Қ.Жұбанов еңбектеріндегі синтаксис мәселелері. Профессор Қ. Жұбанов өз кезінде қазақ тілінің синтаксис саласына көптеген жаңалықтар енгізген, әрине, оның бәрі бірдей кейінгі оқулықтарға еніп, ғылымда орнығып кете қойған жоқ. Дегенмен олардың басым көпшілігі дұрыс кіргізілген жаңалықтар еді. Қ.Жұбанов “Жаңа грамматиканың жаңалықтары жайынан” атты мақалында құрмалас сөйлемді “күрделі сөйлем” деп атап, оны екі түрге бөледі. Мұнда бірінші күрделі мүшесі бар сөйлем - сабақтас. Қазіргі үйірлі мүше деп жүрген құбылысқа жуық келетін сияқты. Екінші салалас түрін “жалғасқан сөйлемнің жинағы” деп қарастырады. Ғалым сөйлемнің жеке түрлері мен бөлшектері болатындығын айта келіп, әр түрге айырып топтастырады: 1). Жай сөйлем; 2). Жайылма сөйлем; 3). Күрделі сөйлем /Құрмалас/. Бұл үш түрлі сөйлемді қандай мүшелері бар, қандай мүшелері жоқ болуына қарай топтастырған. Тек бастауыш пен баяндауыш мүшесі бар сөйлемді жалаң, тұрлаусыз мүше қатысқан сөйлемді күрделі сөйлем деп атайды. Қ.Жұбанов “бір күрделі сөздің ішін жарып ақтарғанда өз алдына бір сөйлем шығып жатса, ондайлар күрделі сөйлем жасайды”, -деп, “ақылы көп бала жақсы оқиды” деген сөйлемді мысалға келтіреді. Сөйлемдегі “бала” – бастауыш. Бастауыштың жетегі тек “көп” деген сөздің өзі емес. Мұның өзі бір “бала-ға” анықтауыш бола алмайды. Өйткені, бұл анықтауыш мүше жалаң мүше емес, күрделі мүше. Мұның өзі бір сөйлем: “ақылы” – бастауыш, “көп” – баяндауыш. Бұл екі сөз бір қосылып сөйлем болады да, сол сөйлем күйімен барып “бала” деген бастуышқа анықтауыш болады деп, алған мысалды дәлелдеп түсіндіреді [3.214]. Сонымен бірге, сөйлемді жеке түрге бөлуде дыбыс сазы назарға алынып, айтылу мақсатына қарай емес, “хабарлы”, “сұраулы”, “лепті” сөйлемдердің орнына “хабар сазды”, “сұрау сазды”, “леп сазды” деп белгілейді.

Қазақ тіл білімінде сөз тіркесі синтаксисі де алғаш Қ. Жұбановтың назарына алынды. Ол осы мәселеге арналған “О формах сочетания слов в казахском языке” атты мақала, “Қазақ тілінің грамматикасы” оқулығында арнайы тарауда сөз тіркесін “сөз қиыны” деген атпен баяндаған. Ол “сөз қиыны” жайында: “сөйлемде бір сөз болмай, бірнеше сөз болса, бұл сөздер бір-бірімен қиындасып тұруы керек. Қиынын келтірмей құрастырған сөйлем не тіпте сөз болмай шығады да, немесе айтайын деген сөзін болмай басқа бірдеме болып шығады”, - деп жазады. Сөз қиыны дұрыс болу үшін екі шартты атайды: “...әр сөзді орны-орнына дұрыс қою керек” және “...бір сөзді екінші сөзге байлап беретін жалғаулар бар; соны дұрыс жалғау керек”, -дейді [3.158].

Ғалым Қ. Жұбанов сөйлем мүшелерін де басқаша талдайды. Сөйлемнің бастауышын бас мүше деп те атайды. Ал бастауыш пен баяндауышты негізгі мүшелер деп қарастырады. Сөйлемнің тұрлаусыз мүшелерін айқындауыш деп жіктейді. “Сөйлемде баяндауыш қызметін атқарып тұрғанына қарай баяндауыш деп атағанымыз сияқты, басқа мүшелерді айқындап тұрғанына қарай айқындауыш деп атау дұрас болады”, -дейді [3.222]. Енді осы айқындауыш мүшелер формасына қарай екі түрге сараланады. Жалғаусыз түрі анықтауыш болып аталады да. Жалғаулы түрі толықтауыш делінеді. Демек, анықтауыш, толықтауыш мүшелер, бұрынғыдай, сұрау арқылы емес, тек формалық жағынан ажыратылатынын көрсеткен.

Қ. Жұбанов өз еңбегінде Күнсұлу, Айсұлу, Таңсұлу, Күнжарық, Айжарық, Таңжарық сияқты күрделі есімдердің қазіргі синтаксистік нормалар аясында бөлшектеуге келмейтіні, қазіргі тілімізде сын есім анықталушы мүше орнында тұрғанда, зат есім ешқашан анықтауыш қызметінде жұмсалмайтыны да даусыз екенін айтқан [1.173]. Қазіргі қазақ тілінде изафетті құрылымдағы бірінші сөзі де, екінші сөзі де зат есім болуға тиіс. Сын есімдер басқа зат есімдерден бірігіп, бір анықтауыштық топқа енгенде ғана олардан кейінгі зат есімдермен (ұзын құйрық түлкі, биік өкше етік т. б.) изафеттік байланыста айтыла алады деп көрсетеді. К. К. Юдахин түркі тілдерінде изафет деп – екі зат есімнен тұратын анықтауыштық тіркесті атайтынын және осы изафеттің үш түрі (типi) түркі тілдерінде морфологиялық бай тәсілдерді жеткізудің құралы екенін мойындай отырып, заттардың белгілерін нақтылауда бұл типтердің жеткіліксіз екенін көрсетеді. Сондықтан түркі тілдерінде қазіргі кезеңде “сын есімдердің мұнан арғы қалыптасуы және изафеттік құрылымдардың мағыналық жағынан қайта құрылуына сәйкес кей жағдайда оларды сын есіммен алмастыру процесі де жүріп жатыр” деп тұжырымдайды. “Әрине, изафеттік тіркестердің ертеде сөзден сөз тудырудың тарихи жағынан ең көне және негізгі амалдарының бірі болғанына шек келтірмейміз. Бірақ, Айжарық, Таңжарық, Күнсұлу, Айсұлу т.б. тіркестерді осы синтаксистік (изафеттік) құрылымның жемісі деп те айта алмаймыз”, дейді ғалым Ж.Тектіғұл [7.109].

Қ.Жұбанов еңбектеріндегі тарихи грамматика мәселелері. Қ.Жұбанов түркі тілдері тарихи грамматикасына қатысты зерттеулерінде “-дай, -дей” қосымшасының шығу төркінін моңғол тіліндегі “од-шегін”, од-тегін” сөздерімен байланысты қарастырады. Бұл сөздердің түпкі мағынасы – “бала” ұғымы. “Кішкентай, тек, ұрпақ, тұқым, көбею” сөздерінің арасында табиғи байланыс бар деп есептеген. Қ.Жұбанов салыстыру мәнін білдіретін -дай/-дей қосымшасын, кішірейткіш мәнді білдіретін -тай/-тей, -шақ/-шек, -ша/-ше қосымшаларының шығу төркінін “шаған, тегін, шегін” сөздеріне балаған. Қазақ тіліндегі “бала-шаға” қос сөзінің құрамындағы “шаға” сыңарын, сондай-ақ “шағын” (кішкентай) сөздерін аталмыш сөздерден өрбіген деп көрсетеді. Қ.Жұбанов анықтауыш пен анықталушы мүшелердің орын алмасып келу заңдылығын “құлыншақ, келіншек, өгізше, інгенше, балақан, ботақан, айғыр, кошқар”, т.б. сөздерінің құрамынан көреді. Қырым татарлары, түрікпендер, әзірбайжандар бала деген сөзді “шаға” дейді. Біздің тіліміздегі “қызыл шақалақ (қызыл шақа)” дегендегі шақалақ та шаға сөзіне қатысты екені даусыз. Демек, құлыншақ дегендегі “шақ” та сол “бала” мағынасындағы “шаға”. “Бала-шаға” деген қос сөзіміздің екі сыңары да “бала” мағынасында. Демек құлыншақ – бала құлын. Нәтижесінде құлыншақ, тоқтышақ, келіншек дегендегі “шақ” сыңарлары анықталатын сөзден соң тұрған анықтауыштар екенін көреміз. Кейінгі заманда “шақ” сөзі кішірейткіш қосымша болып қалған да, оның тұлғасы –ша/-ше болып ықшамдалған: “тайын+ша, өгіз+ше, ту+ша, құнан+ша, дөнен+ше (құна+жын, дөне+жін)”. Бұл деректер ерте уақытта анықтауыштың анықталатын сөзден бұрын орналастынын көрсетеді [3.115]. Ғалым осындай, құлыншақ, келіншек, айғыр секілді морфологиялық құрылымдарды синтаксистік құрылым, синтаксистік тіркестер деп тани отырып, құрамы екі сөзден тұратын осы тіркестерден бір кездегі екі сөйлем мүшесін (анықталушы-анықтауыш) көреді. Қ.Жұбанов тілтаным мәселесінде сөздің тарихи грамматикалық ерекшеліктерін таныту мақсатында “бір сөз мағынасының кеңейіп тарауы” туралы талдаулар жасап, “Қатын” деген сөз ерте замандарда ханның әйелдеріне ғана арналған атау болған, кейін келе ханның уәзірлерінің әйелдерін де солай деп атаған, ақыр соңында байға тиген барлық әйелдерді “қатын” деп атап кеткен”, - деген сөз мағынасының тарихи жағына қатысты мысал арқылы түсіндірген. Қ.Жұбанов сөзтанымда тарихи ерекшеліктің бірі: “Қол – иықтан бастап саусақ басына дейінгі адам мүшесінің аты. “Шынтақ”, “білек”, “қар”, “саусақ” бұрын қол болған” деп, бүтін сөздің мағынасының бөлшекке көшуі туралы бірнеше мысалдар келтіре дәлелдеген.

Қазақ тіліндегі синкретизм құбылысының заңдылықтарына алғаш рет зер салған адам профессор Қ. Жұбанов болатын. Одан соң бұл тақырыпқа қалам тартқан лингвистер қатарында А. Ысқақов, М. Томанов, Ә. Қайдаров, Ә. Ибатов, Е. Қажыбековты атап өтуге тиіспіз. Сонымен бірге қазақ тіл білімінде қазіргі қазақ тіліндегі синкретизм көріністерінің етістік-есім сөздері деңгейіндегі ауыс-түйіс ретінде ғана қаралып келгендігін байқаймыз. Қ.Жұбанов “Есімдер мен етістіктер ерекше сөз таптарына бөлінбеген кезде, яғни зат және оның қимылы бір ғана сөзбен берілген кезде “köz және kög”, “semez және semer” сөздері әрі есім (көз, семіз), әрі етістік (көру, семіру) мағынасында қолданылған деп есептейді [3.406]. Қ. Жұбанов тілдік құбылысты танудың жекелеген салалары: фонетика, морфология, синтаксис, лексика және семантика бір-бірінен “қытай қорғанымен” бөлінген емес, керісінше олар өзара байланысып, араласып, біте қайнасып жатады деп, оған “көз-көр”, “семіз-семір” секілді сөздердің шығу төркіні синкретті түбірлерге келіп саятындығын, ол сөздердің соңындағы р~з дыбыстары өздері жалғанған түбір-негіздерді есіммен етістікке ажыратудың басты критерийі ретінде қарастырылуы керектігін сөз еткен. Бұрын тіл дамуының көне дәуірінде р ~ з сәйкесімі есімнен етістік тудырып, етістікті сөз табы ретінде қалыптастыруға негіз болған фактор қызметін атқарған; -з форманты – есімнің, -р форманты – етістіктің көрсеткіші болған[3.406]. Олай болса, синкретті түбірлердің түркі тілдерінде зерттелуіне барлау жасап, түркі синкретизміне байланысты туындаған көптеген сұрақтарға жауап беру бағытында алғашқы ғалымдар тобында Қ.Жұбановтың зерттеу жүргізіп, осы салада құнды ой-пікірлер қалдырғанын атап көрсетпекпіз.

Қ. Жұбанов сөйлем мүшелерінің орналасу тәртібіне көп көңіл бөлген. Сөйлем мүшелерінің орын тәртібі туралы “Из истории порядка слов в казахском предложении еңбегінде автор тарихи тұрғыдан тіл фактілеріне терең бойлап, осы мәселеде түркі тілдерінде орныққан заңдылықты әрдайым тұрақты ереже деп санамайды.. Сөйлеу тілімізде қолданылатын “күн ұзаққа” қайда жүрдің?” сөйлеміндегі “күн ұзаққа” тіркесі, автордың көрсететініндей, әдеби тіліміздің нормасы бойынша “ұзақ күн” болып, анықтауыш анықтайтын сөзінің алдында тұруы керек еді. Сол тәрізді о бастағы өз орнымен келетін “тағы адам” тіркесінің керісінше болып та орналасатыны көрсетілген: Елден безіп, адам тағы болып кетіпті [3.410]. Қорыта айтсақ, сөйлем мүшелерінің орналасу тәртібіндегі заңдылық, кісі аттары мен

біріккен сөздердің табиғатына талдау жасау барысында Қ. Жұбанов көрсеткендей сөздің тарихи грамматикалық ерекшеліктеріне ерекше назар аудару маңызды мәселелердің бірі деп білеміз.

Қорытынды. Қорыта айтқанда, профессор Құдайберген Жұбанов өз еңбектерінде тарихи салыстырмалы әдістер арқылы және өзге тіл деректерімен де салғастырмалы талдау жасап, тілдің қазіргі және тарихи даму заңдылықтарын ашып көрсете білген. Профессор Қ.Жұбановтың артында қалдырған ғылыми мұралары қазіргі зерттеулердің бастауы болғанын, кейінгі зерттеулермен ғылыми жалғастығын тапқан құндылықтарымыздың бірі екенін атап айтамыз. Қазақ тілтану парадигмасында Қ.Жұбанов зерттеулері тек алғашқы шешімін күткен мәселелерді ғана қозғап қойған жоқ, кейінгі зерттеулерге де бағыт беріп, үнемі қайта оралып отыруды қажет ететін, тереңдей үңілген сайын жаңа ізденістерге жетелейтін ой-тұжырымдарға тұнып тұрғандығын аңғаруға болады. Сондықтан Қ.Жұбановтың тілтану парадигмасындағы еңбектері бүгінгі таңда да өзекті, әлі де тың зерттеулерді қажет ететін рухани құндылықтарымыздың бірі деп білеміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Тіл білімі сөздігі / Ред. басқарған Э.Д. Сүлейменова. - Алматы: Ғылым, 1998. - 544 б. - кітап
- 2 Оразалиева Э.Н. Когнитивтік лингвистика: калыптасуы мен дамуы. Ғылыми монография. - Алматы: "Ан - Арыс" баспасы, 2007. - 312 б. - кітап
- 3 Жұбанов Қ. Қазақ тілі жөніндегі зерттеулер. - Алматы: Ғылым, 1999. - 581 б. - кітап
- 4 Иманқұлова М.А. Қазақ тіл біліміндегі таным теориясының ғылыми-әдістемелік негіздері (А.Байтұрсынұлы, Қ.Жұбанов, С.Аманжолов зерттеулері бойынша). Философия докторы(PhD) диссертациясы. - Алматы, 2016. - 156 б. – диссертация
- 5 Садуақас Н.А. Профессор Қ.Жұбановтың фонетика-фонологиялық зерттеулері. Монография. - Алматы: Эверо, 2018. - 162 б. – кітап
- 6 Милов М.О. Қ.Жұбановтың лингвистикалық танымдары. - Ақтөбе, 2014. - 200 б. – кітап
- 7 Тектігүл Ж.О. Тарихи грамматика танымдары. – Алматы: Ғылым, 1999. - 195 б. - кітап
- 8 Садирова К.Қ., Қ.Жұбанов зерттеуінде шақ категориясының зерделенуі// "Жұбанов тағлымы-VIII: Қазақстан түркі өркениеті тоғасында" халықаралық ғылыми конференция материалдары. I-бөлім.(4.03.2013). - Ақтөбе: Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе МУ, 2014. - 177 -180 б. – конференция материалдары

References:

1. Til bilimı sözdığı / Red. basqarğan E.D. Süleimenova. - Almaty: Ğylym, 1998. - 544 b. - kitap
2. Orazalievna E.N. Kognitivtik lingvistika: kalyptasuy men damuy. Ğylymi monografıa. -Almaty: "An - Arys" baspasy, 2007. - 312 b. - kitap
3. Jūbanov Q. Qazaq tılı jönindegi zertteuler. -Almaty: Ğylym, 1999. - 581 b. - kitap
4. İmanqūlova M.A. Qazaq til bilimindegi tanym teoriasynyñ ğylymi-ädistemelik negızderi (A.Baitürsynūly, Q.Jūbanov, S.Amanjolvov zertteuleri boiynşa). Filosofıa doktory(PhD) disertasiyası. -Almaty, 2016. - 156 b. – disertasia
5. Saduaqas N.A. Profesor Q.Jūbanovtyñ fonetika-fonologialyq zertteuleri. Monografıa. -Almaty: Evero, 2018. - 162 b. – kitap
6. Mirov M.O. Q.Jūbanovtyñ lingvistikalıq tanymdary. - Aqtöbe, 2014. - 200 b. – kitap
7. Tektıgūl J.O. Tarihi gramatika tanymdary. –Almaty: Ğylym, 1999. - 195 b. - kitap
8. Sadirova K.Q., Q.Jūbanov zertteuinde shaq kategoriasynyñ zerdelenui// "Jūbanov tağlymy-VIII: Qazaqstan türki örkenieti toğysında" halyqaralyq ğylymi konferensia materialdary.I-bölim.(4.03.2013). - Aqtöbe: Q.Jūbanov atyndağy Aqtöbe MU, 2014. - 177 -180 b. – konferensia materialdary